

TITORELLI TŰNŐDÉSEI

Tolnai Ottóval Jász Attila beszélget

„Nem könnyű” elkezdni egy beszélgetést, ha Tolnai Ottónak hívják az alanyt. Noha éppenséggel túlságosan is könnyűnek tűnhet... Honnan is induljunk el? Legyen az itt és most a kiindulópont. Kezdsnek versfelolvasást beszéltünk meg Ottóval. De nála sohasem lehet tudni. Bármí megtörténhet.

Nagyon kötődöm ehhez az épülethez, Füredhez – nem mint fordító –, képzőművészeti kritikusként

nyitottam meg itt egy Szikora-kiállítást. Fantasztikus élmény volt. *Kalapdoboz* című képzőművészeti kötetemben írtam is Szikoráról. Kaptam ugyanis tőle egy képet, ami egy kalapdobozból lett szabva, és azt mesélte, hogy ez a kalapdoboz a Holt-tenger partjáról került Magyarországra, és engem ez annyira elkezdett izgatni, hogy az egész képzőművészeti opusomnak ez lett a címe. Elmentem hozzá a kecskeméti művésztelepre, akkor már nehezen mozgott, és ott egy „Fekete úr” nevű úriemberrel beültünk a kocsiba, akiről kiderült, hogy valamikor pap volt, most egy kis állatkertet és a művésztelepet vezeti. Nagyon izgalmas volt az utazás ezzel a minden hájjal megkent úriemberrel és egy orosz üvegművésszel. Amikor ideértünk, le kellett parkolnunk valahol, és gyalog nagyon nehezen tudott ideérni Szikora, lassan jöttünk, néha leültünk, és ez megmaradt bennem, ez a ritmus, ahogy lassan jövünk ide. Kötődöm a többi galériához is, Füred gyönyörű, új galériáihoz, irigykedve és vágyakozva fehér falai után, de még

egy másik várost is megemlítenék, ugyanis Rácz Péter megihletett. Róla, ebben az új, *Nem könnyű* kötetemben írtam is egy verset. Nem ehhez a házhoz kötődik, hanem Békéshez. Az történt, hogy meghívtak Békésre irodalmi rendezvényeket tartani, kettőt is, egyet diákoknak, egyet felnőtteknek. Elindultunk a feleségemmel, azt hittük, hogy Békéscsabára megyünk. Mikor Békéscsabára értünk, kiszült, hogy nem tudnak rólam semmit, mondták, hogy lehet, hogy Békés. És akkor továbbmentünk Békésre, és én ott – előtte jártam épp Nagyváradon, és mikor odaértem Békésre, hát ez egy kis Nagyvárad – nagyon ihletetten tartottam meg azt a két órát. Mikor a feleségem, még mielőtt indultunk volna, föltette a Facebookjára, hogy megyünk Békésre, jelentkezett Rácz Péter, hogy „Ó, Békés!”. Nagyon boldogan. Nekem ez olyan jólesett, hogy valaki lelkesedik egy városért, hogy az ő lelkesedése végig velem volt. Mikor összeállt a kép, az egész, megtartottam ott a rendezvényeim, utána ott-hon írtam egy verset. Egy kicsit leegyszerűsítve, mert mint minden város, Békés is összetettebb, mint ez, de kimetszettem magamnak ezt a verset ebből az élményből. Tulajdonképpen neki írtam, ezért szeretném fölolvasni.

Békés

Ó kedves kis városom
békés
milyen boldogan kiáltott fel
aranyos barátom
a félelem és reszketés fordítója
rácz péter amikor azt hallotta
békésre utazom
igen vele mondatom a refrént
ó kedves kis városom
békés
békésen is nagyon szomorúak
akárha váradon a füzek
miközben békésen
a PÜSKI könyvtárban arról meséltem

jutkával a new york-i PÜSKI
könyvkereskedés karzatán laktunk
az jutott eszembe lehetséges
békés gellért is békési
ó kedves kis városom
békés
és máris békés gellértről
a bibliafordító költőről meséltem
felkerestem volt ugyanis
pannonhalmi cellájában
lévén hogy rómban ő volt
a gyóntatópapja annak a fiúnak
(úgy hittem ismertem
bátyám legjobb barátja volt)
aki rómban a PIETÁ-t szétverte
később azt hallottam
valamelyik osztrák kolostorba vonult
egy tengerszem mellett találtak
békés gellértre
akkor már sejtettem
vannak egészen fel
az égbe felnyomott
tengerszemek
melyben az isten fürdőzik
egy tengerszem mellett találtak
békés gellértre
meztelen és holtan
ó kedves kis városom
ó kedves kis városom
békés.

Azzal kezdtem, hogy nem könnyű Ottóval beszélgetni. De igazából csak jól kell hallgatni mellette. Bár idefelé, miközben a hallgatást gyakoroltam, arról mesélt, mi van vele, majdnem megszabadítottak a beszélgetőtársunktól. Ugyanis kilépett egy autó elé, az autós nem figyelt, egy pillanat alatt a motorháztetőn találta magát Ottó, de szerencsére nem történt baj, vigyáztak rá, itt van.

Mondtam, hogy Freud azt mondaná, ez tudatos volt. Fölkínáltam a lábamat, hogy eltörje, utána kiszólt és bocsánatot kért a sofőr. Mondtam, hogy

én is elbambultam, viszont ügyesen ugortam föl a kocsni orrára, noha aggastyán vagyok már.

Arra gondoltam, hogy egy füredi szálát húzunk ki az életműből, és ha jól sikerül a kérdések fonása, akkor Ottó egy szép füredi szőttest fog ma élénk teríteni. Időben visszaugranánk 1970-re, amikor egy nemzetközi költőtálalkozón vettél részt Füreden. Miután vége volt, elindultál hazafelé egy kéziratral a hónod alatt vagy a táskádban, és aztán a határon ebből mindenféle galibák adódtak. Hallottam egy másik verzióról, ami szerint pedig a '68-as versed miatt voltak problémák a határon. Hogy is volt valójában?

Még visszatérnék egy kicsit a beszélgetés műfajához. Ezek az én úgynevezett nem könnyű, illetve könnyű beszélgetéseim, elég problematikusak. Az én számomra valóban nem könnyűek. Nemrég beszéltem erről a műfajról, az én műfajomról, erről a mesélő interjú-formáról, hogy ebből csináltam egy nagy formát, megpróbáltam, de nem szerettem, mindig menekültem. Az életem arról szólt, hogy menekültem az interjúk és az ilyen mesélős teadélutánok elől, de hát állandóan mást se csináltam, mint ezt. És ez a műfaj szinte beőrölt. Egyszer elhatároztam, hogy valahogy a végére járok, és a *Költő disznózsír*ből című könyvemben próbáltam megcsinálni nagyban. Tehát végigírni. Pár évig írtam, csináltam, majd a feleségem és a barátnőm kiragadták a kezemből és átadták a kiadónak. Plasztikai kérdést csináltam az interjúból. Abból, hogy van egy szék. Egy öreg kis szabónak a székét kivettem magam elé, hogy majd arra teszem a könyveket, és mikor megjött Parti Nagy Lajos, hozta a 13-as mikrofont, a házuk is 13-as, rátette a székre, és én láttam magam előtt azt a kis szabómestert, aki arra állította fel a női kuncsaftjait. Ugyanis női úri szabó volt, és elképzeltam, hogy most én állok ott és magamat mintázom. Nagyrészt Berlinben csináltam ezt a kötetet, teljes obszesszió, teljesen Beuys zsír-szobrainak a hatása alatt voltam.

Az egyik galériában rengeteg zsír-szobra volt, és ott voltak a zsír-székek is. Szék zsír-ból – mint szobor. Tehát a szobornak ez az új anyaga. Ezt összekötöttem Kosztolányival, aki egy sétáján Pesten látott egy gyönyörű cararrai szobrot a túloldali kirakatban, átment, Petőfi Sándor volt. Ám mikor közelebb ért, küldött, hogy a hentes csinálta disznózsír-ból. Akkor rájöttem, hogy Kosztolányi már megcsinálta Beuys zsír-szobrát, egy az egyben. Ezt a kettőt próbáltam összehozni, megformázni magamat ezen a széken, tehát beszéltem, beszéltem és forgattam magam, próbáltam megcsinálni. Valamennyire sikerült is. Valamennyire végigcsináltam, de nem lehetett abbahagyni. Állandóan jöttek. És automatikusan, még meg se szólaltam, már mondták, hogy beszélgetés. Megyek Szentendrére, valami kiállításszerűségem lesz, ott is beszélgetést akarnak. Már nem tudtam ebből a malomból kilépni, öröl és öröl ez a műfaj, van is egy ilyen fordulat, hogy az „örült molnár is örölik”, de hát én vagyok az az örült molnár, aki örölem ezt az anyagot és közben engem is örölnék. Ezzel a műfajjal elkezdtem enni magam. Fogyasztani. Éreztem, hogy fölfaltam magam. Egyszerűen elfogytam. Elkoptam. Elkopott a nyelvem. Többször írtam, hogy kivágom a nyelvemet, ne kelljen így beszélni, mint most. Ez most viccesen hangzik, mert általában a beszélgetéseim elég vidámak és viccesek, de belül tragikusan komolyak. Szőttesek, amiről beszéltél, átvéreznek. Komolyabb dolgok, mint amilyeneknek tűnnek. Ezt a műfajt egy időben úgy is értelmeztem, hogy egy kisebbségi, határon túli létező, nem létező író azt mondja, hogy neki van egy egységes világa, egy egységes helye, egy egységes irodalma, egy egységes téma-világa, és egyre csak mondja, mondja, és föl tudja mutatni ezen a hokedlin. Eggyé tudja mesélni, tehát létezővé tudja tenni. Pedig ott a határ, de én még a vasfüggöny idején a határral szemben kinyitottam az Adriát. Ott létezem, a határ és az Adria közt. A zárt vasfüggöny és a nyitott Adria, ez az én világom.

Nemrég voltam Piranban. De még előbb el kellene mondanom azt, hogy Palicson, ahol élek, az az utca, az Orbánfalva utca, az a korridor, ahol a menekültek mennek a határzónán. Állandóan láttam ezeket a gyorsléptű, sivatagi embereket, ahogy mennek, és félelmetes volt a ritmusuk. Teljesen megigézett, hogy gyors és mégis lassú, ahogy nagy távolságokat tesznek meg. És mikor Piranba lementünk, egyszer csak rádöbben-tem, hogy most Piranban van a dolgok közepe. A pirani, a Horvátország és Szlovénia közötti felségvizek kérdése. A világ egyik centrális problémája ott van Piranban, én meg épp ott vagyok a vízben. Úgy, mint Tiszában az ebihal, úgy, mint a Palicsban, egy megdőglött tóban, zsádban – a fekália lassan zsáddá alakítja a tavat –, ott is ott vagyok, és Piranban is ott vagyok, ahol a dolgok történnek. Mikor ezekről a semmis kis dolgokról beszélek, akkor ott vannak ezek, ott van a korridor, a migránsok korridora, Piranban ott van a felségvizek kérdése. Ljubljanában egy trieszti íróval beszéltem a tengerről. Két kisebbségi író,

egy trieszti szerb író és egy szerbiai magyar író beszélgetett az Adriáról. Ez elég izgalmas helyzet volt, két helyét kereső, menekülő figura a végtelenről értekezett. Ez a végtelen funkcionált eddig, míg el nem kezdődött az azúrnak – én az azúrban jelöltem meg a végtelent – a kimérése. Állandóan figuránsnak neveztem magam, egy figurális festő által megfestett figuránsnak, és egyszerűen oda kerültem, hogy 'lám, az azúrt is kimérik'. Hogy az Azúr is kimérésre kerül. Hogy mi lesz annak a vége, azt nem tudom, de bejelentettem Ljubljanában, hogy igényt tartok a felségvizekre, ugyanis az én tiszta költészetem, tiszta és nyers, hogy Valéryhoz kössem, az én tiszta és nyers költészetem azúrral működik. Átálltam azúrra, mert azt hittem, az Adria az enyém. Még mint jugoszláv szerző. De kisült, hogy ők most maguk közt elkezdték felosztani, és féltő, hogy hoppon maradok, mikor osztják az azúrt. Noha arra ment el a fiatalságom, hogy az azúrról prédikáltam. Ennyi történt, hogy az azúrról és az Adriáról prédikáltam. Tiszába születtem. Az azúrról és az

Adriáról prédikáltam, és végül egy kis tó mellett kötöttem ki, Palicson. Most, hála Istennek, egy másik tó mellett vagyok: Balatonon.

Volt egy nagy élményem a Balatonnal kapcsolatban. Az utóbbi időben a legnagyobb élményem, a legszebb új témám, amit találtam így öregkoromban az, hogy Magyarországon, Észak-Bácskában megszűntek a vasútállomások. Megszűnt a vasúti közlekedés, megszűntek azok a relációk, ahova elmehettem a világba. Mindig azt hirdetem, hogy a kisebbségi írónak joga van a világra, nem kell bebunkerozni és védeni kisebbségét, hanem nyitni kell, és én elutaztam a világba, de mikor vissza akartam jönni, megszűntek a járatok, megszűntek a vasútállomások. Az egyik ilyennel szemben – a magyarországi szülővárosomban – volt egy kis csehó. Úgy hívták, hogy „Mozdony”. Ez egy világvégi hely – különösen, mióta megszűnt a vasútállomás. Ott maradt egy kis csehó, amit valamiért nem zártak be. Egyszer fölfedeztem, hogy megváltozott a neve. A falára fölírták, hogy „Pilvax”. És odarajoltak egy kávéscsészét. A csészéből párolog a kávé. Ez nagyon tetszett. Danilo Kišnek, Derriának is vannak erről elméletei. Danilo Kiš apja hasonló munkás volt, vasúti elöljáró. Danilo Kiš írta, hogy az apja, aki már idegproblémákkal küzdött, egy ilyen kis világvégi állomáson, tán már megszűnt állomáson találkozott Jézussal. Velem is az történt, hogy Kanizsán elmentem egy cukrásznőhöz, akit úgy hívtak, Rózsa Rózsa, és úgy hívják a cukrászdáját is, hogy Rózsa Rózsa, és beszélgettem vele. Mondta, hogy az édesanyja édesanyámnak vasalt. Nagyon elérzékenyültem, majd' elsírtam magam. Beszélgettünk, és akkor eszembe jutott, hogy a férjét Rózsa Jézusnak hívták. Rózsa Jézus a legjobb kézilabdázó volt szülővárosomban. Kérdeztem Rózsa Rózst, miért hívták Jézusnak Rózsa Jézust. Azt mondta, azért, mert olyan magabiztos volt a dobásaiban, hogy azt mondta, hogy még Jézusnak is gölt dob. Innen mentem át a Pilvaxba, de be volt zárva, két lumpen ült ott. Általában lumpen népség

tartózkodott a Pilvaxban. Ránéztem az ajtóra, mielőbb be akartam menni, mert ez a két gyanús alak veszélyesnek tűnt. Hirtelen úgy éreztem, hogy akár meg is ölhetnek ezek. Odamentem az ajtóhoz, hát egy nagy írás volt rajta: „Szabadság miatt zárva”. Hirtelen annyira megijedtem, azt mondtam, „Jézusom! Ezek megölnek!”, és elkezdtem szaladni. Feleségem nem messze parkolt, szinte kiabálva érkeztem, hogy „Gázt! Megyünk!” Ebbe a Pilvaxba aztán később bejutottam. Fantasztikus élményeim voltak, erre most nem térek ki, mert hosszú lenne, ugyanis aki alapította, kisült, hogy a menekültüggyel volt megbízva. A horvát menekültüggyel, és a főnöke a bátyám volt, aki március 15-én meghalt. És ez a nő búcsúztatta a bátyámat. Mikor hallgattam a beszédét, azt mondtam, hogy még ilyen szép beszédet nem hallottam, megszerzem és bevarrom a zakómba. Tudjátok, Pascal is egy ilyen szöveget varrt be a kabátjába. Később ráakadtam erre a nőre, de nem ismertem meg. Közben meghalt ennek a nőnek két férje, megbetegedett és öreg, megrokkant, szegény nőként talákoztam vele a Pilvaxban. Kérdeztem tőle, de akkor még nem ismertem meg, hogy ki változtatta meg ennek a kávéháznak a nevét. Azt mondja: „Én.” Mondom: „Miért?” Azt mondja: „Mert annyira szeretem Petőfi verseit.” Ez annyira meghatott, hogy van itt egy nő, aki megcsinálta a Pilvaxot. S azt éreztem, ez az igazi Pilvax. Nagyon szegény, a legelső réteg emberei szépen éltek a nő körül, mint az anyjuk körül, és éreztem, hogy ez tényleg a Pilvax. Itt van március idusa szinte. És március 15-én, szintén valami haláleset miatt haza kellett mennem és mondtam a feleségemnek, hát most március 15-e van, menjünk el a Pilvaxba, ott ünnepeljük meg. Nem folytatom. Illetve azzal folytatom, ezt akartam elmesélni, ez csak bevezető volt, hogy egy nagy interjúra eljöttem hozzám – megint interjú – a literások. Sokat beszéltem ilyesmikről, mint most, és utána, hogy bebizonyítsam, hogy ez a csoda valóban létezik,

elvittem őket a Pilvaxba. Éjszaka volt, bementünk, fölvételezők, szerkesztők, egy szerkesztőnő másállapotban, bemegyünk – de ez olyan volt, mint egy Dosztojevszkij-helyszín, hirtelen megijedtem, mikor bevezettem őket, féltem, hogy itt valami baj lesz – és hirtelen kihátráltam a teraszra. Egy lonccal befedett, bunkerszerű teraszra ültünk le és beszélgettünk. Emezek bent bedobtak pénzt a juke-boxba és elkezdtek táncolni, és nézegették a mi nőinket, hogy hogy tudnák beszippantani őket. Próbáltam balanszírozni, de akkor kijött egy fiatalembér, úgy hívták, hogy Krisztián, és leült közém és Jánosi közé. Azt mondta, hogy „Elnézést, én még sose láttam, sose hallottam pesti embert beszélni. Engedjék meg, hogy leüljek maguk közé, és maguk csak beszéljenek, majd én hallgatom.” Ez nagyon félelmetes volt. Beszélgetni próbáltak vele satöbbi, és egyszer csak megszólalt Krisztián. Azt mondta: „Van egy álmom. Tudom, hogy sose fog teljesülni, de maguknak

elmondom.” De nem mesélte el, hanem inkább azt mondta, hogy „Ez a kurva lonc belelóg a poharamba!”, leszakította, eldobta, aztán megint valami italt rendelt bentről a Spieler nevű főnöktől. Megvárta, hogy kihozza, majd megint kezdte. „Van egy álmom, tudom, sose fog teljesülni. De elmondom maguknak.” És végül kibökte: „Az az álmom, hogy szeretnék eljutni a Balatonra.” Akkor azonnal a Litera szerkesztője, Nagy Gabi azt mondta, hogy „Ennél egyszerűbb dolog nincs, adok magának egy címet, van egy sérült lány Magyarországon, aki örökölt egy villát, és épp ilyen embereknek adja oda használatra. Ír egy-két sort, és mi elintézzük magának, hogy elmehet ebbe a villába a Balatonra.” Erre megszólalt a Krisztián: „De nekem nincs útlevellem.” Mondták, nem probléma, majd csináltat. „De nekem nincs semmilyen papírom.” És én ültem mellette, és mondom: „De hát van neked szerb útlevelled, ugye?” „Nem – azt mondja –, nincs szerb útlevellem. Szerb se vagyok.”

Azt mondja: „Nagyon szépen tudok szerbül, énekelni is, de nincs szerb útlevelem se. Nincs semmilyen papírom. Nincs még jogosítványom se, de még egy büntetésem se.” Kifordította a zsebeit mind: „Nézd – azt mondja –, nincs semmi papírom. De – azt mondja – van egy álmom. Az az álmom, hogy eljussak a Balatonra.” Akkor én kezdtem bizalmaskodni, hogy „De majd azt a szerb útlevelet..., meglesz az!” és akkor rám mordult, hogy: „Ne üsd bele az orrod!” Ezek szerint lenyomozta, hogy én nem vagyok pesti. A pestiek megadták magukat, ha nincs semmilyen papír, azt nem tudják elintézni. Mondom neki, hogy oldjam a dolgot: „Tudod, a Balaton olyan, mint a liba szeme.” Fölhúzta az orrát, azt mondja: „Te vajdasági seggfej, azt akarod mondani, hogy az én álmom..., én egy liba szeméről álmodozom?” Hát mondtam, hogy nem, és így tartott ez végtelenségig. Végül elbúcsúztunk tőle. Ez a Pilvax egy benzinkút mellett van, és ez a benzinkút nagyon ki van világítva. Úgy néz ki, mint egy úrállomás. És valahogy ez a különös fény átvetődik a Pilvaxra, és a Pilvax is elkezdett sugározni. Elkezdett ragyogni, mint egy Pilinszky-szövegben, és tényleg az igazi Pilvax lett. Tehát ez a március idusának a letétje. Hogy ott őrzik március idusát. Ott a világ a legalján, a fenekén, ott, ahol az igazi dolgok vannak. Tehát egy kicsit Krisztián helyett is én jöttem a Balatonra.

Megint nem vagyok könnyű helyzetben, terelném vissza a beszélgetést, most már közel vagyunk, a Balatonnál. Passzoltad a hetvenes éveket, vettem a lapot. Mit jelent neked a Balaton? Mondanék néhány nevet, akik szerintem neked fontosak lehetnek. Kosztolányi, Tagore, Hollán Sándor, Györgydeák Gyuri, Hamvas; ezeket összeköti benned valami a szöttesen, az átvérzésen túl, vagy mi az, ami neked itt a Balatonnál fontos?

Nem akartam kikerülni azt a témát, amit az előbb fölvetettél, csak egy kicsit hosszúra sikeredett a bevezető, illetve a Balaton megközelítése,

mert én a literásoknak egész idő alatt az Adriáról meséltem. És amikor elmegyünk egy helyre és ott megszólal egy ember, azt vártam, hogy azt mondja: „az az álmom, hogy eljussak az Adriára”, és erre azt mondja, hogy: „eljussak a Balatonra”. S mondott olyat is, hogy: „Voltam én kisgyerek koromban egyszer az Adrián, de nem emlékszem semmire.” Tehát az adriai ágat levágta. Visszatérve a kérdésedhez, nekem az egyik első ilyen nagy, komoly élményem, meghurcoltatásom volt ez a füredi, amikor is úgy olvastunk föl itt egy nagy, európai költőtálalkozón, hogy mikor mentél ki a színpadra, be kellett mutatni a verset. Megnézték, mit olvasol. Én meg kinéztem egy hatvannyolcas verset Csehszlovákiával kapcsolatban, és bemutattam ezt. Mikor kimentem, áthajtottam, és másikat olvastam föl. És ebből nagy botrány lett, amiről én nem nagyon tudtam. Egy nagy szerb költő volt a vezetőnk, a jugoszláv szekcióhoz tartoztam, és őt kapták el, nem hurcolták meg, de sok problémája lett miattam. Akkor még Voznyenszkijbe is belekötöttem, mert túl patetikusnak tűnt az előadása és megmondtam neki, hogy nem szeretem, ha kiabálnak előadás közben. Szóval már akkor probléma volt velem és fölfigyeltek rám, és valami elindult a kulisszák mögött. Közben megtudtam Eörsi Istvántól, hogy a magyar írók kérvényt adtak be egy folyóirat megindítására, az *Eszméletre* – most láttam, hogy Levendel Júlia fölrakta ezeket a régi anyagokat az internetre –, de nem kapták meg. Összegyűjtötték az anyagot, de nem kapták meg az engedélyt. Mondtam, hogy szívesen elvinném az esszéanyagot leközzölni. Nagyon el voltam foglalva és kértem, hogy tegyék be a szalodám faházába a recepció az *Eszmélet*-anyagot egy borítékban. És amikor indultam hazafelé, odamentem, kivettem, betettem a táskába, siettem a vonatra. A határnál megállt a vonat. Egy macedón költővel utaztam, aki nagyon ideges volt és nagyon félt. Kérdeztem tőle, hogy „Miért félsz, miért vagy ilyen ideges?” Azt mondja: „Szeretnék valamit átcsempészni

a határon.” Hát mondom, mit? Azt mondja: „Egy kávéfőzőt. Magyar, kotyogós kávéfőzőt.” Mondtam neki, ez nem probléma, nyugodjon le. De nem tudott lenyugodni. Mondom: „Add ide, én szívesen átviszem.” És ideadta a kotyogós kávéfőzőt, hogy átcsempésszem. El is feledkeztem az *Eszméletről*. Még mindig állt a szerelvény, kinéztünk, hát láttuk, hogy katonák érkeznek sorban a szerelvény mellé, lezárták a szerelvényt. Nem tudtuk, mi a fene lehet. A macedón meg volt győződve, hogy a kávéfőző miatt jönnek. Ez nem vicc! Tényleg meg volt győződve, hogy a kotyogós kávéfőző miatt, és már megadta magát, majdnem elájult. Láttuk, hogy a folyosón is közeledik a katonaság. Mikor bejöttek, mondták, hogy „Tolnai Ottó, álljon föl!”, akkor fölálltam, és felszólítottak, hogy mutassam meg a csomagjaimat. Megmutogattam. Mind leszedték, elvitték, és a vonat állt még egy-két órát. Egyszer csak visszahozták őket egy jegyzőkönyvvel együtt, ahol az *Eszmélet* minden írása külön be volt vezetve. Azt mondták, ha aláírom, akkor mehetek tovább, ha nem, akkor engem is hozzácspanak az *Eszmélet*-anyaghoz. Aláírtam és mentünk tovább.

Ottfogták az Eszmélet-anyagot?

Igen, ott fogták. Nem igazán voltam tudatában, hogy mi történt. Nem tudtam, hogy ilyen komolyan üldözik az ellenzéket. Konrádtól Csóriig, Jancsótól Eörsiig sokan szerepeltek ebben az anyagban. És szerencsére, teljesen véletlenül, mikor hazaértem, Eörsi fölhívott valamiért és megemlített nekem, hogy: „Pista, a határon elvették az anyagot.” És ez mentette meg a helyzetet, ők rögtön szóltak egymásnak. Már másnap házkutatás volt mindenkinél. Ha nem említtem, akkor ezek az emberek nagy veszélybe kerülnek miattam.

És lett ennek következménye rád nézve?

Két évre kitiltottak Magyarországról. Egyszer aztán üzentek – két év után –, hogy már mehetek, és mentem is, de szakállam volt, a képen pedig nem volt szakáll, ezért nem akartak átengedni. Akkor valaki azt ajánlotta, hogy menjek a vécébe és borotválkozzak meg. Bementem a vécébe, nagyon ideges voltam, mert ez a két év sok cirkusszal járt, és rezgő kézzel elkezdtem borotválkozni, összevissza vagdostam magam, csupa vér voltam. Odajött a vécés néni, partvissal kezdte el verni a fejemet, hogy már megint eldugítottam a lefolyót. Végül mégsem engedtek át akkor. Valamivel később aztán megint átengedtek.

Ezek után jártál még Füreden? Vagy a Balatonnál?

Igen, van egy versem, az a címe, hogy *Balaton*, a *Mi lesz velünk?* című, Domonkossal együtt írt kötetünkben jelent meg. Ez azért érdekes, mert a vers úgy született, hogy abban az időben feleségemmel és kislányommal, vagy olykor az anyóssal is, jártunk Balatonra. Áthoztunk ezt-azt, esőköpenyt – szerbül suskavácnak hívták –, rumpuncsot, ilyen dolgokat, a babakocsiba rejtettük, majd eladtuk, és azon a pénzen nyaraltunk a Balatonon. Elég sokszor voltunk így. Akkor írtam egy *Balaton* című verset. Az az érdekes ezzel a verssel kapcsolatban, hogy valahol Szabadkán voltunk irodalmi esten Domonkos Istvánval és bementünk egyik barátunkhoz, aki megkínált bennünket vinjakkal. Öt perccel a fellépés előtt. Víz nem adott. Elég fősvény volt. A vinjak leégette a torkomat, de már ki kellett ülni. Kiültünk, és elkezdtem olvasni a *Balaton*t. Hosszú vers, és van egy refrénje, hogy: „Ó, jaj!” Olvasom, olvasom és „Ó, jaj!”, érzem, hogy nem fogom tudni végigolvasni. Hogy bele fogok fulladni a versbe. Közben van is a versben erről szó, hogy valaki belefullad. Domonkos barátom gitárjára könyökölve ült mellettem, megérezte, hogy baj van. És mikor azt mondtam, hogy „Ó, jaj!”, akkor ő belecsapott a gitárba, majd finoman

megpengette, én meg addig összeszedtem a nyálamat, és a következő „Ó, jaj!”-ig eleveztem. Aztán Domonkos még hosszabban pengette az „Ó, jaj!”-t, és valahogy végigúsztam a *Balaton*t.

Az az érdekes, hogy volt egy kedves, furcsa barátom, Gulyás Józsefnek hívták. Egy igen jelentős költőnk, akivel állandóan veszekedtünk és birkóztunk. Ő haragudott rám, modern költő satöbbi. Képekkel kupeckodott. Vásároltam tőle képeket, de sose bírt átverni. Ha próbáltam átverni, mindig szidott, hogy: „Apád kereskedő volt, utolsó kupec vagy!” én meg őt „képkupecoztam” le. Mindig kritikusan nyilatkozott a költészetemről meg az életemről. Állandóan szövegeket írt ellenem a naplójába, tudtam, de azért szerettem. Azt mondta egyszer – verseket olvasgattunk, fordításokat, Apollinaire-t meg ilyesmiket, és azt mondta –, hogy „Tudod, Ottó, egy versed, egy jó versed van. Azt szeretem. Az egy nagy vers.” El nem tudtam képzelni, melyikre gondol. „Melyik? Mondd már meg, melyik az, hogy végre én is tudjam, hogy van

egy jó versem!” Azt mondta: „A *Balaton*.” Majd’ leestem a székről. Nem gondoltam. Azt mondta, hogy ez egy jó versem. Nem tudom, hogy miért. Próbáltam már újraolvasni és megtalálni, hogy miért is jó, de nem tudtam. Jólesett hallani, hogy legalább egy jó versem van. Ezen a versen keresztül kötődök a Balatonhoz. Ez egy olyan év volt, mikor azt hiszem, Füst Milán, Sinkó Ervin, több ilyen, jelentős író, költő halt meg, és úszás közben ezeket is siratom. Ezeket a nagy figurákat. Tulajdonképpen Sinkóhoz kötődök legjobban. Az a fajta vajdasági irodalom, amit én preferálok, Sinkóhoz kötődik; Szentelekyről is írtam, Szentelekyt is próbáltam adaptálni a saját világomba. Írtam egy verset arról, hogy megtalálták a biciklijét; meg a képzőművészethez való viszonyáról, Pechánhoz való viszonya volt érdekes számomra, meg Pécs satöbbi. Szenteleky is fontos, de számomra a vajdasági irodalom, az Sinkó. Ezzel persze majdnem egyedül vagyok. Kötődtem hozzá, mikor Újvidékre érkezett, és mikor közölték velem, hogy a rendőrség másnap

le fog tartóztatni, felültem a vonatra és elmentem inkognitóban Zágrábba, beiratkoztam az egyetemre és ott éltem. Jártam Sinkóhoz, hozzá meg Krležához. Nekem valahogy apafiguraként is működött, nagyon nagy esszéírónak tartom, a magyar irodalom egyik monumentumának, az *Optimistákat* az *Egy regény regényével*, és várom, hogy egyszer a Magyar Remekírók sorozatában megjelenjen ez a három egység. Az *Optimisták*, az *Egy regény regénye* és az *Esszék*.

Többször is említetted a képzőművészetet. Van itt a háttérben egy letakart kép, közben leleplezem, jó? Utána pedig a képzőművészethez való viszonyodról beszélnék.

Lesz Szentendrén egy kiállításom és odaviszem ezt a nagy képet, ugyanis nem fért be mások kocsijába. Így került ide. Az a címe, hogy *Tánc*. Nem igazi képzőművészeti alkotás, hanem az írásmódomnak egyfajta folytatása. Ennek az ideges kézmozgásnak... Csinálok egy figurát ideges kézmozgással, kézrezgéssel, és megismétlem szériában. Ha tovább már nem tudom, akkor kész a kép. Akkor aztán ki kell találnom egy új figurát, újra rezgetetni és sokszorozni. Ez egy elég jellegzetes, fontos képem. Örülök, hogy be tudom mutatni ezen a kis rögtönzött kiállításon, és remélem, hogy egyszer majd Füreden is tudok csinálni egy nagyobb tárlatot.

Mielőtt kiderült volna rólad, hogy magad is készítesz képeket, volt egy csomó közös kedvencünk, akikről sokat beszélgettünk, szinte majdnem mindig képzőművészekről diskuráltunk, ha találkoztunk. Mióta érlelődik benned, hogy képekkel is bíbelődj? Régóta foglalkozol képzőművészettel komolyabban, írásban is, és ez onnan jött, vagy a képek szeretetén keresztül?

Több vonalon mozgott mindez. Berlinben kezdődött. Amikor ott éltünk egy évig. Volt a lakásunkhoz közel egy hirdetőoszlop. Nagyon

tetszett, ahogy a hirdetőoszlop vastag, elefántbőrszerű réteget képez, s egy bizonyos napon jönnek és kettémetszik, leszedik, ami marad, azt lekaparják és eltakarítják. Ilyenkor lementem és mindig találtam pár szemétszerű kis papírdarabot. Amelyik érdekesnek tűnt, fölvettem, fölmentem a lakásba és egy A4-es papírra ráragasztottam. Voltak különböző pecsétjeim is. Volt egy gyönyörű, japán pecsét. Tokióban vettem, a fordítóm figyelmeztetett, nehogy megvegyem. De megvettem, ő nem értette, hogy miért. Mondom: „Maga miért nem engedi, hogy megvegyem?” Azt mondja: „Azért, mert azt jelenti, hogy ki kell pótolni”. Mondom: „Ezt kerestem egész idő alatt!” Nem értette, miféle örülltetel van dolga. Megvettem. És amikor ezeket a kis papírokat fölragasztottam, alápecsételtem rózsaszín vörössel, hogy ki kell pótolni, japánul. Ez japánul egy kis virág, virágjelszerű valami. Voltak még különböző pecsétjeim: „Elintézve”, „Kifizetve”, „Sürgős”, ezeket is ráraktam, és akkor ezek a kis papírok elkezdtek élni. Több száz ilyen képet csináltam, egy egész életművet. Volt, hogy találtam is érdekes dokumentumokat, amik vizuálisan izgalmasak voltak. Nagyon szerettem otthon is, mikor leszaggatják a politikusok plakátjait a választások után, mindig maradt ott is egy kis hulladék. A rózsaszín-lila nyakkendőből egy kis rész, a kacsacsőrű cipőből egy kis rész, mert minden politikus új politikus, és minden politikus konfekcióban egyformán öltözik nálunk. És tudtam, hogy ez az orr melyik elnöknek az orrából van, tudtam, a fülcimpa melyik politikus fülcimpája, és ezeket is ragasztgattam.

A másik irány úgy keletkezett, hogy az asztalomon, ahol írtam, volt egy akvarellszerű tubusos festék, és néha azzal a papírra festettem – szöggel vagy gyufaszállal – jeleket. Mint a pókláb, mikor kiszakad, még mozog, nekem is rezgett a kezem, ahogy ezekkel a gyufaszálakkal meg szögekkel rajzoltam. Csak jeleket. Színes valamiket. Nem tartottam meg őket. Akkor történt, hogy a Digitális Irodalmi

Akadémiáról üzentek, hogy portrét kell festeni magamról, mert mindenkinek elkészült már a portréja, csak az enyém nem, és ha nem készíttetem el, akkor elolvad a pénz és a festő rosszul jár. Egy belgrádi festővel szerettem volna elkészíttetni, aki a könyvborítóimon szerepel, de azt mondta, hogy portrét nem fest. Megkértem hát egy vajdasági festőt, Szajkó Istvánt, és észrevettem, hogy már fotóztat, készül arra, hogy megfessen. Elkapott a pánik, nem úgy képzeltem el az életemet, hogy engem egy akadémikus képen lefessen. Nagyon nagy pánik fogott el. Valahogy nem stimmelt itt valami. Akkortájt finom papírokat kaptam egy formatervezőtől az unokáimnak. Ezek a finom papírok négy részre voltak osztva, négy ablakból álltak. Féltem, lassan készül a kép, és mi lesz, ha nem tudom elfogadni ezt a portrét. Nem azért, mert nem vagyok szép, vagy nem vagyok jó, hanem egyáltalán, az az irodalom, amiben mozgok, nem feltételez egy ilyen képet. Akkor elővettem

egy ilyen lapot, belemártottam a gyufaszálat a festékbe és elkezdtem önarcképet csinálni. Majd másik színnel is csináltam egy önarcképet. Gyorsan megcsináltam négyet. Négyeszer ugyanazt. Négyeszer ugyanaz volt és négyeszer más. Annyira izgalomba hozott, hogy vettem még egy papírt, és akkor egy szöggel, majd valami ecset-csonkkkal motorikusan csináltam három–négy ilyen portrét. Végül egy–két hét alatt megcsináltam négyeszer huszonöt ilyen lapot, és az lett a címe, hogy *Négyeszer huszonöt, az egyenlő száz önarckép*. Mire megérkezett a festő a képpel, nekem már száz tartalék önarcképem volt. Így védekeztem. Két képet hozott, az egyik tetszett, a másik kevésbé. Ami tetszett, azt megtartottam, ami kevésbé tetszett, azt elvittük az Akadémiára. A száz önarcképet pedig elvittem bekeretezni. Egyszer kiállítottam őket a PIM-ben, és Nádler Istvánnak annyira megtetszett az első, hogy leakasztotta és elvitte. Kérdeztem, hogy: „István, miért ilyen fontos számodra ez

a kép?” Azt mondta, hogy annyira spontán a gesztusa, hogy neki, mivel ilyen japános, nagy gesztusokkal dolgozik, ez örült fontos, inspiratív. Észrevettem, hogyha megy a Balatonra, oda is viszi magával ezt a képet. A kezem annyira árva, elszakadt kéz, mint egy pókláb, hogy a mozgásai tényleg valahol spontánok, egy akadémikus, egy iskola, egy manír nem zavarja. Csak van ez a rángás. A rezgésem.

Csináltam egy másik képsorozatot is. Évekig egyfajta teát ittunk, kínai jázmin-teát, és mindig félreraktam a tasakot. Tele volt kínai írásjellel, s elkezdtem színes ellenjeleket írni rá. Az volt a célom, hogy eltüntessem a gyár logóját, nehogy bepereljen, hogy használom a tasakját, a másik meg hogy ellenírjam a kínai jeleket. Rengeteget készítettem. Egyszer eljött hozzám Palicson egy ismert belgrádi galérista, akinek ott van nyaralója, és meglátta ezeket a jeleket, ezeket a teás tasakokat, és teljesen beleszeretett. Azt mondta, hogy adjam oda neki, majd ő beke-retezteti. Hazament és elkezdett pasziánszozni, és kirakott négy képet belőlük. Négy nagy frízt, és drágán bekereteztette, paszpartuztatta is, így született megint egy új opusom. Pedig én csak ezt a teás filteres tasakot vakeráltam.

És a fűszálképek?

A tanyánkon készült az az anyagom. Megpróbáltam egy fűszálat lerajzolni, több fűszálat, és egyszerűen nem tudtam megérteni, hogy a fűszálak, mintha katonás sorban lennének, és mégse. Abszolút káosz és mégis rend. Ezt próbálgattam, rengeteg kis papíron, nagy papíron, valahogy, valahol tetten érni a fűnek ezt a borzalmasan szép, klorofilos életét. Ebből jöttek aztán a fák. Elkezdtem egy sorozatot – már tudatosan – zöld festékekkel, fát rajzolni. Egyszerű kis zöld fát. Majd el is neveztem. Az én képzőművészeti világom legjobban Kafkához kötődik, és Becketthez. Kafka *Perében* van egy festő. Egy bírósági festő, úgy hívják, hogy Titorelli.

Titorellihez elmegy K, és mutat neki egy képet, amin egy kis tájkép van: két nyomorék fa meg egy kis fű, naplemente. Egy szegényes, semmis kis tájkép. K, hogy kedvezzen Titorellinek, hátha valami kapcsolatra tesz szert a bíróságot illetően, megdicséri, ó, hogy ő ezt megveszi. Titorelli azt mondja, itt van. Mikor megőrül K, hogy vett egy képet, akkor azt mondja Titorelli, de van még. Akkor az ágy alól kivesz még egyet, az pont ugyanolyan: két semmi fa, naplemente, fű. Azt mondja, ezt is megveszem. Titorelli erre azt mondja, van még. És rengeteg kép kerül még elő. K mindet megveszi, kocsival hazaszállítja. Na most engem elkezdett izgatni ez a táj. Ez olyan táj, amelyet Beckett is fest. Kafka, amikor rajzol, vonalkás, más dolgot csinál, minimalista, de más. Viszont Beckett tájai, ahol fekszik egy figura és valami sárga dolog sejlik, meg valami kő meg valami fa, ez tiszta Kafka. Elkezdtem hát fákat festeni. Másrészt ekkor kezdődött a kapcsolatom Hollán mesterrel, Hollán Sándorral, a párizsi nagy festővel, aki csak fákat fest. Hollán Sándorból és Titorelliből csináltam egy sorozatot: *Titorelli faiskolája*. Mert nem tudtam megfesteni azt a szegényes fát. Egy annyira szegényes fát nagyon nehéz. Szép zöld fát festeni könnyű, de egy ilyen visszavont fát nagyon nehéz. Elkezdtem ezen dolgozni és elhatároztam, hogy sok ilyen fát csinálok, ilyen is meg olyat is, és végül biztosan megtalálom. Csináltam rengeteget. Közben Párizsban Nagy József barátommal felhívtuk telefonon Hollán Sándort. Bejelentkeztünk nála, de csak egy üzenetrögzítő volt bekapcsolva, ami azt mondta, hogy: „Figyelmesen hallgatom Önt!” Mi meg mondtuk dadogva, hogy vajdaságiak vagyunk és szeretnénk meglátogatni a műteremben, majd később válaszolt, hogy: „Most van itt meg itt vidéken egy kiállításom, azt menjenek el, nézzék meg, és aztán jöjjenek el hozzám.” El is mentünk a megadott vidékre, de abban a kisvárosban senki se tudta, hogy mi az, hogy galéria. Kocsmába, akárhova bementünk, nem tudták. Nagy nehezen

a városházán aztán megtaláltuk. Megtaláltuk a galéristát, kinyitotta nekünk a kiállítást, és látta, hogy lázban vagyunk. Nem értette, hogy valami örültek jöttek, mert senki, egy ember se nézte meg a kiállítást ott vidéken, mi meg teljes lázban nézzük. Azt se tudtuk, melyik képhez menjünk. Mondta, hogy vannak könyvek is, és van film is. Aztán elmentünk Hollánhoz, egy gyönyörű utcába, a csodálatos műtermébe. Nagyon összebarátkoztunk. Következő évben Nagy József kiállította a képeit Avignonban. Ő volt az avignoni színházi fesztivál igazgatója. Nekem akkor jelent meg a könyvem egy másik festőről, Barcelóról franciául, és megbeszéltem Hollánnal, hogy elmegyek arra a vidékre, ahol a fáit festi. Meglátogattam, így az ő fáival is van kapcsolatom. És elkezdtem azokat a fákat is festeni. Így lassan

eljutottam oda, hogy a naplemente, szakadt fák, félig elégett, félig megnyomorított két fa is megvan már, de vannak szép, gyönyörű fáim is.

A löszbabákat gyűjtöd még? Azokból is csináltál szobrot.

Már fiatalkoromban elköteleztem magam az úgynevezett szabadvers, egyfajta formátlanság mellett, de annak elsősorban a csicsóka volt a megtestesítője. A csicsókát emeltem fel mint ifjú költő, mint egy pap. Hogy a vajdasági, a határon túli költészet, a nem klasszikus költészet mellett elkötelezett szent tárgy a csicsóka. Mondjuk, karikírozom csak... Aztán a másik lett a karfiol, ami a szűz fehérségének a tárgya. A harmadik pedig a löszbaba lett. A löszbaba egy zárvány, a

szikes talaj, ahol nekem van tanyám, bizonyos időközönként kidob magából, kiizzad valami megkövesedett, formátlan, Giacometti-szoborszerűségeket. Felfedeztem és elkezdtem gyűjteni. Nagyon érdekesnek találtam. Aztán elkezdtem ezeket kombinálni fával, gerendavégekkel. Bontott házakból vettem gerendákat, tüzelni a kemencébe, és a szebb darabokra próbáltam rászerkeszteni ezekből a löszbabákból. És ezekből egyfajta szobrászat indult el. A gerendavégeket meg a disznóól ajtajából levágott, gyönyörű, félig elrágott ajtókat elkezdtem kis festékekkel megérinteni, s elkezdtem kombinálni a löszbabákkal, majd a löszbabákat is elkezdtem néha befesteni feketére, és ebből egy kis képszobrászat indult el – az *EX Symposium*-ban jelentek meg ebből darabok, de még nem állítottam ki, ezt még csak magamnak csinálom. Az istállóból leválasztottam egy részt, az a műtermem. Ott készülnek ezek a szobrok. Magamnak tulajdonképpen. Néha előkerülnek az emlegetett képek is, de nincs igényem rá, félek, hogy

képzőművészet lesz belőle, nem szeretném, hogy képzőművésznek nevezzenek, ugyanis egyrészt nem jó képzőművésznek lenni, mivel ha berámázod a képet, már mozgatni kell. Foglalja a helyet, pillanatok alatt elveszi a fél szobádat. Egy év alatt elveszi az egészet. Az is bonyolult, hozni-vinni kocsival. A vámos múltkor, mikor mentünk, megnézte ezeket az önarcképeket. „Ez kicsoda?” Mondjuk: „Én.” Azt mondja így: „Maga?” Szóval állandóan van ezeknek a képeknek egy ilyen furcsa életük. Mindig hangsúlyozom, azt hiszik, hogy nem komolyan, de látok egy sávot a képzőművészetben innen és az íráson túl. Ott szeretnék, ebben a sávban mozogni. Ebből is látni, hogy ezek írássok. Folyamatosan úgy írtam, mint egy szöveget. Mindegyik kétszer van újrafestve, és ez rengeteg pakolást jelent. Magam sem tudom, fogalmam sincs, hogy tudtam újra megismételni ugyanúgy. Közben egyik se egyforma. És ez a tánc, ami leginkább rezgés, minthogyha benyúltam volna a konnectorba, mint gyerekkoromban, és elkezdtem táncolni, ez valahogy úgy festődik. Csak így

lehet folyamatosan végigcsinálni következetesen. Sajnos rossz minőségű papírra készültek.

Mikor Liszt Ferenc évforduló volt, akkor csináltam egy képsorozatot. Tanyán a parasztoktól kértem liszteszsákot. Papír liszteszsákot. S arra csináltam nagy festményeket – tisztelgés Liszt Ferenc előtt. Tehát fekete-fehér liszteszsákra festettem. Ezek is gyenge minőségű papírok. Nemrég hozzájutottam nagyon szép, drága papírokhoz is. A formatervező barátom meghalt és megörököltem a drága papírjainak egy részét, s ezekre a drága papírokra festettem egy opust, amit remélem, majd Füreden is sikerül kiállítanom; egy szerzetest. Hozzám került ez a nagyon jó minőségű rizspapírköteg is. És ecsettel csináltam rá egy szerzetest. Ami abból állt, hogy van egy vonal, pontokból a szakálla és görbe vonalak a haja, a szeme kereszt, az orra és a szája. Gyönyörű ezen a rizspapíron, nagyon szép ezzel az égő, fekete tussal. Csináltam belőle vagy ötven darabot, és már el is fektettem, mikor megkaptam ezeket a gyönyörű papírokat. Akkor vettem egy kék tubust, és elkezdtem a tubussal újrajzolni. Megrajzoltam az arcot, a fülét és a szakállat a tubussal pecsételve. Kerek pointilista, finom szakállakat. A rizspapírra festett inkább ortodox szerzetes volt, emez pedig elkezdett távol-keleti szerzetessé lenni. És a frizuráját is elkezdtem... Közben új téma, a fodrászat reneszánsza kezdett izgatni korunkban. Vörösmarty nyomán. Hogy eljön a fodrász. És tényleg eljött, és félek, hogy a tragédiánkban része van ennek. Ez annyira pontos. Szabadkán nem volt már egy borbély se. De a fodrászat élt. Egyszer csak eljött – tán a futballistákon keresztül – ez a frizurareneszánsz, és észbontó formákat öltött. Elkezdtem figyelni. Elmentünk Pazinba, ahol minden gyár leállt, és felfedeztem, hogy 34 fodrászszalon van. Elmentem ezekbe a fodrászszalonokba, megnyiratkoztam, és észrevettem, hogy minőségi munka, hihetetlen minőségi munka. Mondom: „Honnan, hol tanulták a mesterséget?” Azt mondják, Olaszországban még vannak

ilyen iskolák. Nem értettem, hogy honnan van 34 belőlük, miközben nincs egy gyár se, mind megszűnt, de van 34 fodrászszalon. És elkezdtem ennek a szerzetesnek a haját megcsinálni. A pöttyökből vonalat húztam, fölfelé, majd vízszintesen, és egyszerűen egy nagy fodrászreátorrá lettem ezekkel a pontokkal. És tényleg, mind jobban kezdett hasonlítani a keleti szerzetesek rituáléjához. Mindezt végigcsináltam ezeken a gyönyörű papírokon. Ebből egy kis anyag lesz majd Szentendrén is. A rizspapírra és erre a finom, minőségi rajzpapírra rajzolt szerzeteseknek egy kis válogatása. Azt hiszem, elég érdekes lesz. Ahogy a táncoló adódott, nem tudom, honnan, a szerzetes is. Sokat foglalkozok szerzetesekkel, nagyon szeretem az ortodox, a mi szerb szerzeteseinket, ugyanis az én nagyapámat úgy hívták, mint a legnagyobb szerb barokk festőt, Teodor Kračun. Kračun Teodor. Van nálunk otthon egy elhagyott pravoszláv templom, és elképzelttem, hogy én festem meg az ikonjait. Hozzá is kezdtem, de még nem tárgyaltam velük. Ha van olyan, hogy apáról fiúra származik a tudás, akkor valami átszármazott belém a Kračun Teodorról. Tudatosan készülök arra, hogy ennek a templomnak megfessek az ikonjait. Tudok elméletben ezt-azt a távol-keleti szerzetesekről is, de vizuálisan nem tudtam, hogy ennyire a kezemben van ez a dolog, mikor elkezdtem rajzolni. Ennyit akkor a képzőművészetről.

A fordítóház kertjében vagyunk. Fordítóid szintén nincsenek könnyű helyzetben. Hogy látod te ezt? Mennyit árulnak el neked a fordítók a nehézségeikből? Eléggé hosszú versekről van szó, egy elég terjedelmes, nagyméretű könyvről...

Most voltam Szlovéniában, ahol egy fordítói műhely is működik. Egymás versét fordítottuk, és nagyon nagy élmény volt, ahogy a szlovén költő barátaim a verseimet fordították. Részt vettem velük ebben a munkában. Úgy történt, hogy legtöbbször nem volt nyersfordítás, szerbül

olvastam a verset, a szlovénok pedig jegyezték. Szerbül ezt nagyon tudom, elmondom, ahogy van, meg tudok variációkat is kínálni, tudok segíteni valamennyire. Észrevettem, hogy akár-melyik elkezd dolgozni egy versen, miközben olvasom, egyszer csak nekiállnak jajgatni. Érzik, hogy megy ki a vers alóluk, megy ki, és nem tudják megfogni. Nem tudják visszacsinálni, érzik, hogy siklik ki mind a két oldalra a vers, csak kiabálnak, jajgatnak. Aztán egyszer csak megnyugszanak, érzik, hogy kanyarodik vissza, szlalomszerűen jön vissza egy szál, s végül valami

visszarántja az egészet. Akkor az egyik fordítóm felállt, katonásan összeütötte a bokáját és azt mondja: „Bravó, gratulálok!” Nem hitt benne, hogy azt a verset meg lehet menteni. Tehát azt veszik észre, hogy mint a higanygolyók vagy a gyöngyszemek, futnak szét a sorok, és ők nem tudnak mit csinálni vele. A dolgok elkezdenek szálazódni, hol tárgyak, szavak szintjén, hol pedig valami téma, főleg valami intellektuális-kulturális anyag, képzőművészet vagy valami szerint, és nem értik, nem tudják elképzelni, hogy ez a nagy anyag, hogy zár le a végén.